

*Slovenský
národopis*

4

34/1986

Na obálke: 1. strana: Jozef Kostka, Šťastie. Kresba tušom 1944
2. strana: Ján Želibský, Žena s deťmi. Perokresba 1939
Repro H. Bakaljarová

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA
Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašparíková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Antonín Robek, Viera Urbancová

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

ŠTÚDIE

Salner, Peter: Štruktúra a formy vidieckej rodiny na Slovensku. Súčasný stav a perspektívy	517
Slavkovský, Peter: Socialistické združstevňovanie poľnohospodárstva a jeho vplyv na formovanie vidieckej rodiny	543
Ratica, Dušan: Socializácia jednotlivca v súčasnom dedinskom spoločenstve	553
Drábiková, Ema: Súčasná pracovná kooperácia rodiny pri podielovom obrábaní viníc	563
Sigmundová, Marta — Falťanová, Luba — Bury, František: Kultúrna integrácia a sociálno-psychologický rozvoj mladej rodiny	577
Piscová-Uhlárová, Magdaléna: Vplyv pôvodnej lokality na súčasnú mestskú rodinu v Československu	598
Marušiaková, Jelena: Rodinný život valašských Cigánov na Slovensku a jeho vývinové tendencie	609

ROZHLADY

Božena Filová jubiluje (Ján Michálek)	635
Činnosť SNS pri SAV v roku 1984 a 1985 (Zuzana Beňušková)	638
Seminár MKKKB o problematike tradičných technických stavieb vo vidieckom prostredí (Juraj Podoba)	641
Seminár „Ideovo-umelecké aspekty realizácie rozprávok v slovenskom hracom filme“ (Hana Hložková)	642
Aktuálne úlohy folkloristov v oblasti slavistiky (V. J. Gusev — Viera Gašparíková)	644

Bratia Grimmovci a folklór slovenských národov (Viera Gašparíková)	645
--	-----

RECENZIE A REFERÁTY

Etnografija detstva (Dušan Ratica)	647
M. Harris, Cultural Materialism (Václav Frolec — Eva Matysková)	648
U. Wesel, Mit o matrijarhatu (Eduard Krekovič)	650
E. Füzes, A gabona tárolása a magyar parasztgazdaságokban (Magdaléna Paríková)	653
R. Reinfuss, Ludowe kowalstwo artystyczne w Polsce (Jarmila Paličková — Pátková)	654
T. Baloghová-Horváthová: Ungarischer volkstümlicher Schmuck (Jarmila Paličková — Pátková)	656
J. Kolbuszewski, Wiersze z cmentarza (Emília Horváthová)	657
Russkaja narodnaja poezija (Soňa Burlasová)	659
Skazki i pesni roždennyje v doroge (Emília Horváthová)	661
D. Simonides: Bery to nie tylko gruzski (Viera Gašparíková)	663
N. Humburg, Der Rattenfänger von Hameln (Viera Gašparíková)	665
Slovianske literaturoznavstvo i folklorystyka (Mikuláš Mušínska)	666
Acta scansenologica (Adam Bartosz)	667
Die Braut (Peter Salner)	668

OBSAH 34. ROČNÍKA

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Салнер, Петер: Структура и виды деревенской семьи в Словакии	517
Славковски, Петер: Социалистичес-	

кое кооперирование сельского хозяйства и его влияние на формирование деревенской семьи	543
Ратица, Душан: Социализация индивидуума в деревенском обществе	553
Драбикова, Эма: Современное сотрудничество семьи при паевой обработке виноградника	563
Сигмундова, Марта — Фалтянова, Люба — Бурь, Франтишек: Культурная интеграция и социально-психическое развитие молодой семьи	577
Писцова-Угларова, Магдалена: Влияние первоначального местоположения на современную городскую семью в Чехословакии	598
Марушиакова, Елена: Семейная жизнь влашских цыган в Словакии и тенденции ее развития	609

ОБЗОРЫ

Юбилей члена корреспондента САН Божены Филовой (Ян Михалец)	635
Деятельность Словацкого этнографического общества при САН в 1984 и 1985 г. (Зузана Венюшкова)	638
Семинар МКККБ по проблематике технических построек в деревенской среде (Юрай Подоба)	641
Семинар Идеино-художественные аспекты реализации сказки в словацком кинофильме (Гана Глошкова)	642
Актуальные задачи фольклористов в области славистики (В. Е. Гусев — Вера Гашпарикова)	644
Братья Гримм и фольклор славянских народов (Вера Гашпарикова)	645

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

СОДЕРЖАНИЕ ЖУРНАЛА ЗА 34-Й ГОД ИЗДАНИЯ

INHALT

STUDIEN

Salner, Peter: Die Struktur und die Formen ländlichen Familie in der Slowakei	517
Slavkovský, Peter: Die sozialistische Kollektivierung der Landwirtschaft und ihr Einfluss auf die Formung der ländlichen Familie	543
Ratica, Dušan: Die Sozialisierung des	

Individuums in der derzeitigen Dorfgemeinschaft	553
Drábková, Ema: Die gegenwärtige Kooperation der Familie bei der Bebauung der Weingärten im Anteillohn	563
Sigmundová, Marta — Falfánová, Luba — Bury, František: Die kulturelle Integration und die sozial-psychologische Entfaltung der jungen Familie	577
Pisцовá-Uhlárová, Magdaléna: Der Einfluss der Ursprungslokalität auf die derzeitige städtische Familie in der Tschechoslowakei	598
Marušiaková, Jelena: Das Familienleben der walachischen Zigeuner in der Slowakei und ihre Entwicklungstendenzen	609

RUNDSCHAU

Božena Filová jubiliert (Ján Michálek)	635
Die Tätigkeit der Slowakischen ethnographischen Gesellschaft bei der slowakischen Akademie der Wissenschaften im Jahre 1984 und 1985 (Zuzana Benňušková)	638
Seminar IKKKB zur Problematik der traditionellen technischen Gebäude in der ländlichen Umgebung (Juraj Podoba)	641
Seminar Ideel-künstlerische Aspekte zur Realisierung von Märchen im slowakischen Spielfilm (Hana Hložková)	642
Die aktuelle Aufgaben der Folkloristen in der Slawistik (V. J. Gusev — Viera Gašpariková)	644
Die Gebrüder Grimm und Folklore der slawischen Völker	645

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

INHALT DES 34. JAHRGANGES

CONTENTS

ARTICLES

Salner, Peter: The structure and forms of rural family in Slovakia	517
Slavkovský, Peter: Socialist col-	

lectivization of agriculture and its effect on forming the rural family	543
Ratica, Dušan: Socialization of an individual within the village community	553
Drábiková, Ema: The present-day working cooperation of the family at the cultivation of vineyards	563
Sigmundová, Marta — Faltánová, Luba — Bury, František: Cultural integration and the socio-psychological development of the young family	577
Piscová-Uhlárová, Magdaléna: Effect of the original locality on the contemporary urban family in Czechoslovakia	598
Marušíaková, Jelena: The family life of Valachian gypsies in Slovakia and its trends of development	609

COMMENTARY

On the Anniversary of Božena Filová — the corresponding member of the Slo-
--

vak Academy of Sciences (Ján Michálek)	635
The activity of the Slovak Ethnographic Society at SASc in 1984 and 1985 (Zuzana Beňušková)	638
Seminar of IKKKB on the problems of the traditional technical buildings in the rural environment (Juraj Podoba)	641
Seminar of ideal and artistic aspects of presenting the fairy-tales in the Slovak film (Hana Hlôšková)	642
Topical tasks of folklorists in the field of slavistics (V. J. Gusev — Viera Gašparíková)	644
Brothers Grimm and the folklore of the Slavic nations (Viera Gašparíková)	645

BOOKREVIEWS AND REPORTS

CONTENTS OF THE 34TH VOLUME

SOCIALIZÁCIA JEDNOTLIVCA V SÚČASNOM DEDINSKOM SPOLOČENSTVE

DUŠAN RATICA

Národopisný ústav SAV, Bratislava

V súčasnom štádiu rozvoja spoločenských vied sa do popredia čoraz viac dostáva požiadavka interdisciplinárneho skúmania sociálnych fenoménov. Táto požiadavka nie je len módnym vedeckým trendom, ale rezultuje z poznania, že hlbší výskum spoločenskej reality v celej jej mnohostrannosti a komplexnosti nie je možný len zo zúženého hľadiska jednej spoločenskovednej disciplíny, a že integrácia, resp. simultánne využívanie teoretických, metodologických a empirických východísk viacerých spoločenských vied prispieva k multiplikácii ich poznávacích potencií a v konečnom dôsledku k dokonalejšiemu poznaniu nimi skúmaných javov.

Do tohto všeobecného procesu treba zahrnúť aj národopis, v ktorom mnohostrannosť vnútornej štruktúry skúmaných javov a na druhej strane až určitá „neohraničenosť“ predmetu bádania podnecuje k stále novým prístupom v jeho skúmaní. Využívanie a aplikácia teoretického a empirického potenciálu iných spoločenskovedných disciplín v špecifickej etnografickej problematike nemá len extenzívny charakter (v zmysle otvárania nových tematických okru-

hov), ale prispieva tiež k intenzívnejšiemu poznaniu už skúmaných zložiek ľudovej kultúry.

Takou oblasťou etnografie, kde nachádzajú svoje uplatnenie metódy z iných vedných odborov, je tiež štúdium sociálnej kultúry — spoločenského a rodinného života členov dedinského spoločenstva, ktoré v súčasnosti dostáva niektoré nové impulzy zo sociálnej psychológie, kultúrnej a sociálnej antropológie, sociológie a i. Tieto impulzy spolu s imanentným vývojom národopisnej vedy vedú k tomu, že do tradičnej štruktúry výskumu v tejto oblasti etnografie pribúdajú nové tematické okruhy a pri doposiaľ skúmaných otázkach sa objavujú nové pohľady a akcenty.

Jednou z dôležitých otázok v tejto súvislosti, ktorej rozpracovanie nám umožní nový pohľad na primárne mechanizmy fungovania ľudovej kultúry, je otázka socializácie jednotlivca v rámci lokálneho spoločenstva. V každom etniku sa individuuum rodí do siete konkrétnych sociálnych a kultúrnych vzťahov, ktoré v procese svojej ontogenézy a socializácie poznáva, interiorizuje a premieňa na vnútorné princípy regulá-

cie vlastného správania, čím sa stáva nositeľom kultúry tohto etnika. Najintenzívnejšie prebieha tento proces v období od narodenia po dosiahnutie sociálnej zrelosti, teda v rámci výchovy detí a dospievajúcich na úrovni rodiny a spoločnosti. „Tradičná výchova je synonymom ľudovej pedagogiky, t. j. výchovných ideí a skúseností, ktoré sa odovzdávajú z pokolenia na pokolenie v ľudovej tvorbe, obradoch, obyčajoch.“¹

Špeciálne štúdium raných štádií života jednotlivca získava v súčasnej etnografii stále väčšiu aktuálnosť. „Akýkoľvek celostný opis spôsobu života národa je principiálne nemožný bez inštitúcií rodinného spôsobu života, spôsobov výchovy detí atď. . . . Svet detstva možno skúmať v rozličných predmetných (v spojení s rodinnými vzťahmi, obradmi životného cyklu, medzigeneračnou transmišiou kultúry, pohlavnými rolami atď.) a teoretických (kultúrny symbolizmus, sociálne inštitúcie, stereotypy masového vedomia a pod.) kontextoch, rôznymi metódami.“²

Napriek tomu, že v období detstva a dospievania prebieha proces socializácie a sociálneho učenia najsilnejšie, nie je touto fázou ešte zďaleka vyčerpaný a jeho kontinuita v ďalších štádiách životného cyklu je podmienená neustálou potrebou individua vyrovnávať sa s menlivou sociálnou realitou, do ktorej je inkorporované, ako aj so zmenami vlastných životných schopností a možností (zmeny statusu a role).

Zamerajme teraz svoju pozornosť na niektoré vymedzenia pojmu socializácia, ktorý nachádza svoje využitie vo viacerých spoločenskovedných disciplínach. V sociológii sa pod socializáciou v širokom zmysle slova rozumejú rozličné „vplyvy prostredia vcelku, ktoré zapájajú individuum do účasti na spoločenskom živote, učia ho chápaniu kultúry, správaniu v kolektívoch, potvrdzovaniu sa a vykonávaniu rozličných sociálnych rolí“.³ Socializácia sa

definuje tiež ako proces, „v ktorom jednotlivé individua pod vplyvom sociálnych interakcií a vlastnej individuálnej biologickej a psychickej povahy formujú svoju osobnosť začleňujúc sa do príslušných sociálnych skupín“.⁴

V sociálnej psychológii, ktorá sa doposiaľ najviac zaslúžila o rozpracovanie tohto pojmu, sa socializácia chápe ako „proces, pri ktorom sa individuum učí prispôbiť skupine osvojovaním si sociálneho správania, ktoré skupina schvaľuje“⁵, alebo ako „priemet, respektíve zvnútornenie hodnotovo-normatívnych, medziľudsky-vzťahových a rezultatívnych zložiek a aspektov spoločenskocultúrneho systému do individua a podmienenie osobnosti individua týmito zložkami“.⁶

V sociálnopsychologickom kontexte sa v súvislosti so socializáciou uvádzajú jej ďalšie významné znaky, relevantné aj pre naše poňatie tejto otázky – trvanie v podstate po celý ľudský život a totožnosť so sociálnym učením, t. j. získavaním a uplatňovaním sociálnej skúsenosti v nových sociálnych situáciách. Pritom „podstatnou zložkou sociálneho učenia sú formy sociálneho odmeňovania a trestania, ktoré sa týkajú rozvoja sekundárnych (sociogénnych) potrieb. Hlavnou formou sociálnej odmeny je uznanie, či už vyslovené alebo prejavene nejakým výrazom, gestom, alebo len uznanie, ktoré subjekt predpokladá či očakáva. Hlavnou formou sociálneho trestania je odmietnutie, a to buď vyslovené, či vyjadrené výrazom, alebo odmietnutie subjektom predpokladané“.⁷

Funkcia socializácie sa niekedy charakterizuje ako „vývoj povinností a schopností jednotlivcov, ktoré sú základnými podmienkami vykonávania ich budúcich rolí. Povinnosti môžu byť špecifikované do dvoch komponentov: povinnosť uskutočniť všeobecné hodnoty spoločnosti a povinnosť zohrať špecifický typ role v rámci štruktúry spoločnos-

ti ... Schopnosti môžu byť tiež špecifikované do dvoch komponentov, primárna spôsobilosť alebo zručnosť plniť úlohy zahrnuté v roli individua a sekundárna „rolová zodpovednosť“, či schopnosť riadiť sa očakávaniami druhých ľudí, ktoré sa týkajú medziľudského správania primeraného týmto rolám“.⁸

Niektorí autori zdôrazňujú, že „hlavné ťažisko procesu socializácie leží v internalizácii kultúry, do ktorej sa dieťa narodí“.⁹ Takto sa obsah pojmu socializácia približuje pojmu enkulturácia; oba pojmy sa niekedy chápu ako synonymné, pričom druhý z nich nachádza svoje uplatnenie najmä v kultúrnej antropológii. Pod enkulturáciou sa rozumie „vedomé alebo nevedomé formovanie, vyskytujúce sa v procese učenia, ktorým človek, ako dieťa a dospelý, dosahuje spôsobilosť (competence) vo svojej kultúre“¹⁰; charakterizuje sa tiež ako termín označujúci „proces učenia sa tradíciám určitej spoločnosti“.¹¹

Vo všetkých uvedených definíciách sa ako podstatné vyskytujú dve základné zložky: individuum a spoločnosť, spoločenstvo, resp. skupina. Individuum sa síce narodením stáva nominálnym členom spoločnosti, no jeho reálne fungovanie v jej rámci je podmienené osvojením si platných foriem sociálneho správania a kultúry tejto spoločnosti v priebehu životného cyklu. A práve toto osvojovanie, interiorizácia spoločenských noriem a hodnôt, resp. „vrastanie“ do spoločenstva a jeho kultúry sa nazýva socializáciou. Centrálny význam procesu socializácie dobre demonštrujú príklady patologických a deviovaných jedincov, u ktorých absencia normálneho ontogenetického a socializačného procesu spôsobuje nižšiu sociálnu validitu a nízku úroveň participácie na spoločenskom živote.

Vo všeobecnosti prebieha proces socializácie ako permanentný sled akcií individua a reakcií jeho sociálneho okolia, inými slovami, ako sociálne učenie

na princípe odmien a trestov. Trestané aktivity sa postupne eliminujú, odmeňované aktivity sa fixujú v obvyklých spôsoboch sociálneho správania. Tým dochádza k takému „vyformovaniu“ osobnostných kvalít jednotlivca, ktoré je v optimálnej zhode so sociálnym prostredím, v ktorom sa on nachádza a je primárnou podmienkou jeho sociálnej integrácie.

Prí analýze procesu socializácie môžeme vyčleniť oblasť socializačných činiteľov, čiže tú skupinu vplyvov, ktorá z dieťaťa vytvára typického príslušníka daného spoločenstva, so všetkými prejavmi, postojmi, presvedčeniami a sféru socializačných techník, pod ktorými sa rozumejú spôsoby, akými tieto činitele na dieťa pôsobia.¹²

Keďže sa stotožňujeme s poňatím socializácie ako celoživotného procesu, môžeme medzi socializačné činitele v tradičných podmienkach dedinského spoločenstva zaradiť okrem rodinnej výchovy a dosahovania sociálnej zrelosti tiež pôsobenie dospelého individua v sieti širších rodinných a sociálnych interakcií, motivačnú silu prestíže, možnosti sociálnej mobility a pod. Ako socializačné techniky chápeme potom silný vplyv na osobnosť, zabezpečovaný intímny charakterom medziosobných vzťahov a princíp trestov a odmien, jednak na úrovni rodinnej výchovy, a jednak všeobecne, reprezentovaný verejnou mienkou ako prejavom sociálnej kontroly.

Z etnografického hľadiska je v tomto kontexte dôležitý fakt, že socializačné činitele a techniky socializácie „tvoria určitú oblasť kultúry spoločenstva, zabezpečujúcu reprodukciu alebo transmisii (odovzdávanie) tejto kultúry ako celku z generácie na generáciu“.¹³ Táto skutočnosť o. i. naznačuje, že štúdium problematiky socializácie môže prispieť tiež k potenciovaniu kulturologických dimenzií etnografického bádania, nakoľko kontinuita, resp. diskontinuita (vo

forme inovácií a negácií tradície) v existencii a vývoji kultúry je v mnohom závislá práve od foriem a eficientie socializačného procesu.

Východiskom rozdelenia danej problematiky na menšie, samostatne skúmateľné štádiá, je pre nás poňatie socializácie ako procesu, zahrňujúceho rôznorodé zmeny sociálneho statusu a role jednotlivca, ktoré súvisia so zmenami jeho fyziologických a psychických kvalít počas životného cyklu. Zatiaľ čo status jednotlivca sa v spoločenských vedách zväčša chápe ako „súhrn práv a povinností“, resp. „miesto individua v spoločnosti“, je rola „dynamickým aspektom statusu; uskutočniť práva a povinnosti znamená previesť rolu“.¹⁴ Status sa delí na vrozený (pohlavie), získaný (spoločenská aktivita a chovanie) a pripísaný (vek). „Rola znamená jednanie, chovanie alebo vystupovanie, ktoré sa od človeka v určitých situáciách očakáva“.¹⁵

Na základe jednotlivých štádií životného cyklu člena dedinského spoločenstva, ktoré sa od seba odlišujú okrem iného diferencovaným aktuálnym súhrnom práv a povinností, ako aj špecifickými formami jednania, ktoré sa od jednotlivca v tej či onej situácii očakáva, môžeme celú problematiku periodizovať nasledovne¹⁶: socializácia v detstve (najmä rodinná výchova), socializácia dospelujúcej mládeže (až do obdobia dosiahnutia sociálnej zrelosti), socializácia v dospelosti a starobe (udržovanie a „zveľaďovanie“ statusu a jeho zmeny v dôsledku meniacich sa subjektívnych i objektívnych okolností). Zamerajme teraz svoju pozornosť na jednotlivé vyčleniteľné socializačné štádiá a pokúsme sa ich stručne charakterizovať.

1. Socializácia v detstve predstavuje najdynamickejšiu periódu celého procesu a zahrňuje predškolské obdobie, obdobie školskej dochádzky a krátke obdobie po ukončení základného

vzdelania. Vzhľadom na vágnosť vymedzenia detského a mládeneckého, resp. dievockého veku v tradičných podmienkach dedinského spoločenstva musíme sa uspokojiť s pohyblivou vrchnou hranicou (13–15 rokov). Táto hranica bola často individuálne variabilná a závisela od celkovej fyzickej a psychickej vyspelosti dieťaťa. V tomto období prebieha socializácia ako proces získavania základných informácií o biologickej, technicko-technologickej a nadstavbovej sfére života najmä v rámci rodinnej výchovy.

Novorodenec sa už v počiatkových štádiách svojej existencie stáva svojím spôsobom členom spoločenstva. „Tak dieťa v prvých týždňoch, ak nie dňoch, začína byť integrované do sociálneho systému. Relatívne jasné očakávania jeho správania sú vytvorené nielen v predikčnom, ale aj v normatívnom zmysle. Dieťa prijíma potravu ‚dobré‘ alebo ‚zle‘; plače iba vtedy, keď ‚má‘ a v ostatnom čase je pokojné, alebo plače ‚bez jasnej príčiny‘. Správanie dospelých berie na seba nevyhnutne charakter odmeňovania za to, čo pocitujú ako ‚dobré‘ správanie, a trestania – vrátane vynechania odmeny – za to, čo pocitujú ako ‚zlé‘ správanie... Tak práve na tejto veľmi elementárnej úrovni konštituuju vzťahy medzi matkou a dieťaťom skutočný proces sociálnej interakcie, ktorého ‚starostlivosť‘, v zmysle výlučného starania sa o fyziologické potreby, je jasne iba jedným komponentom.“¹⁷

V celom priebehu rodinnej výchovy dominuje osobný charakter trestov a odmien, ktorých účinnosť silne podporuje blízky emocionálny vzťah vychovávajúcich a vychovávaného, a ktoré smerujú k dosiahnutiu želaných vlastností u dieťaťa. Výchova prebieha najprv ako opatera dieťaťa, neskôr ako učenie základným životným aktivitám, pričom aktívna úloha dieťaťa v tomto procese rastie úmerne s jeho vekom. Učenie dieťaťa prebie-

ha v troch základných rovinách: fyziologickej (teda učenie takým formám uspokojovania biologických potrieb, ktoré spoločenstvo považuje za „normálne“, bežné), etiketno-etickej (učenie normám správania a morálneho konania) a pracovnej (učenie základným zručnostiam, potrebným na vykonávanie práce).

Pri učení dieťaťa sa okrem princípů odmien a trestov významne uplatňujú tiež subjektívne psychické aktivity dieťaťa, ktoré konštituuju dôležitú spontánnu zložku výchovného procesu: ide o mechanizmy imitácie (dieťa napodobňuje model – rodiča, súrodenca, alebo inú blízku osobu – ktorej činnosť vedie k úspešnému zvládnutiu určitej úlohy), identifikácie (dieťa sa učí rozhodovať a konať tak, že sa vnútorne stotožní s blízkou osobou) a selekcie (dieťa vyberá z množstva impulzov, ktoré prináša jeho sociálne okolie, len tie, ktoré sú v zhode s jeho vlastnými predispozíciami, zámermi a cieľmi, čím vlastne formuje svoju individualitu).

Z hľadiska práv a povinností, teda statusu dieťaťa, je výchova subordinačným vzťahom, v ktorom dospelé vychovávajúce osoby, požívajúce formálnu alebo faktickú autoritu, zastupujú dieťa nielen pred zákonom, ale aj pred dedinským spoločenstvom (zlé správanie dieťaťa sa často chápalo ako dôsledok zlej výchovy, konflikty medzi deťmi sa niekedy prenášali medzi dospelých a pod.).

Materiál z doterajších terénnych výskumov nám umožňuje opis nasledovných foriem výchovných aktivít: spôsoby opatery a výchovy dieťaťa v ranných štádiách jeho života, opatrujúce a vychovávajúce osoby, ich autorita v rámci rodiny, konkrétne formy trestov a odmien pri výchove, konkrétne formy učenia detí, pracovné povinnosti detí a ich zmeny s pribúdajúcim vekom, želané vlastnosti detí (z etického a etiketného hľadiska) a i.

2. Socializácia dospievajúcej mládeže zahŕňa obdobie od uvedenej spodnej hranice (približne trinásť až pätnásť rok života) až po dosiahnutie sociálnej zrelosti, dospelosti. Určenie časovo presnej hranice sociálnej zrelosti v podmienkach dedinského spoločenstva v minulosti je nemožné, pretože dosahovanie dospelosti má procesualný charakter, je opäť individuálne variabilné a obsahuje viaceré (časovo asynchrónne) momenty: okrem dosiahnutia plnoletosti, pracovnej vyspelosti a vstupu do manželstva, ktoré sú spoločné pre obe pohlavia, sa u mládenčov pripája aj základná vojenská služba, ktorá posúva uvedenú hranicu smerom nahor, nakoľko sa podľa vžitej normy u mládenčov preferoval vstup do manželstva až po jej absolvovaní. Ani uzavretie manželstva v tradičných podmienkach neznamenal (vzhľadom na prevážne spoločné bývanie mladého manželského páru s rodičmi) plné osamostatnenie a emancipáciu od rodičovskej autority. Jeho ďalšími podmienkami bolo narodenie detí, narastanie ekonomického významu mladého páru v rámci rodinného hospodárstva, zdedenie majetku, prípadne rezidenčné osamostatnenie. Pre zjednodušenie budeme za hranicu dospelosti považovať najmä uzavretie manželstva a narodenie dieťaťa, ktoré obyčajne nasledovalo pomerne skoro po sobáší.

Z hľadiska statusu mládenca a dievky vidíme v tejto fáze socializácie postupné narastanie pracovných nárokov a výkonov (oranie u mládenčov niekedy už od dvanásteho roku, kosenie od štrnásteho roku života), no na druhej strane aj postupné získavanie nových práv (možnosť chodiť na zábavy, do krčmy, za dievčatami), ktoré boli dediským spoločenstvom všeobecne uznávané. Ťažisko socializácie sa v tomto období postupne prenáša z rodinného prostredia do širších rodinných a sociálnych interakcií. Mení sa charakter trestov a odmien (mládenec sa už trestá ináč ako

chlapec), otvára sa väčší priestor pre iniciatívu, čiastočne sa znižuje kontrola zo strany rodiny.

Významnú rolu v socializačnom procese zohrávali tiež mládenecké, príp. dievocké spolky, alebo viac či menej obradné prijímanie medzi mládež, ktoré zvyšovalo subjektívne uvedomovanie si novonadobudnutých práv a relatívnej autonómnosti. Akt prijatia do radov mládeže, aj keď sa týkal predovšetkým samej tejto skupiny, bol celým spoločenstvom akceptovaný ako prejav určitej zmeny statusu, ktorá umožňovala či „legalizovala“ nové formy aktivity mladých ľudí.

Konanie mládenca a dievky sa v období dospievania stále viac chápalo osobne, ako dôsledok vlastného rozhodnutia (aj v zmysle negatívnych konzekvencií niektorých činov); ochranný „štit“ rodiny sa zmenšuje. Objavujú sa nové momenty: rivalita medzi mládencami, snaha vyniknúť či vyrovnáť sa pracovným výkonom dospelým členom dedinského spoločenstva (prestížnou otázkou bola v tomto smere napr. možnosť chodiť „kosiť medzi chlapov“ pri práci na spoločnom majetku, ktorá svedčila o pracovnej vyspelosti mládenca). Uvedené momenty boli silnými motivačnými zdrojmi socializácie, ktorá sa postupne stále viac stávala subjektívne podporovaným, želaným procesom. Takpovediac hlavným mottom socializácie v tomto štádiu sa stala snaha byť plnoprávnym členom spoločenstva, dokázať svoju silu, šikovnosť a zručnosť pri práci v hospodárstve. Nie zanedbateľnou motiváciou tu bolo aj hľadanie budúceho manželského partnera, pri ktorom demonštrovanie uvedených osobných kvalít hralo významnú rolu. Tu môžeme nájsť zárodoky konania zameraného na zvyšovanie osobnej prestíže individua v zmysle takej aktivity, ktorá vyvoláva všeobecne pozitívne hodnotenie a je základom „dobrej povesti“ človeka.

Socializácia dospievajúceho jedinca je

jeho „vrastaním“ do spoločenstva podľa vžitých predstáv a platných noriem správania. Určitá voľnosť mládeže má svoje písané (zákonné) i nepísané (negatívne reakcie spoločenstva) hranice, ktoré dospievajúci poznáva v praktickom konaní každodenného života, pripravujúc sa na vykonávanie svojich budúcich rolí.

3. Socializácia v dospelosti zahŕňa obdobie od uvedenej hranice sociálnej zrelosti po približne šesťdesiate roky života človeka (opäť sa jedná o relatívne vymedzenie, podmienené individuálnou fyziológiou). V prvom rade sem patrili aktivity stabilizujúce individuum v sociálnom systéme dediny: rodenie detí, ich výchova (rodičovstvo), vykonávanie povolania, ekonomická stabilizácia rodiny, deľba a dedenie rodinného majetku a pod. Tieto aktivity, spolu s dodržovaním platných sociálnych noriem a primeraným zapájaním sa do spoločenského života, prispievali k udržiavaniu dosiahnutého statusu. Na druhej strane aj život v rámci dedinského spoločenstva ponúkal možnosti k relatívnej sociálnej mobilite, najmä k zmenám ekonomickej pozície v rámci jednotlivých majetkových skupín alebo vrstiev. Motivačnou silou tu bola prestížna otázka, ktorá sa koncentrovala predovšetkým vo vlastníctve pôdy a ktorá stimulovala ekonomické snaženie (napr. migrácia za prácou, intenzifikácia hospodárskej aktivity a pod.). Spolu s možnosťami získania prestíže vhodným uplatnením životných skúseností, inteligencie či odvahy a šikovnosti prispievali tieto aktivity k zmene statusu v pozitívnom zmysle (pravda, v niektorých prípadoch mohlo zanedbanie prirodzených ambícií, či isté „nešťastie“ v životnom snažení viesť aj k presne opačnému efektu).

Jedným z možných hľadísk interpretácie socializačných aktivít individua v dospelosti je ich výklad pomocou komplementárnych kategórií súťaživosť

— kooperatívnosť. O súťaži v sociálno-psychologickom zmysle sa hovorí v prípade, že sa „individuum snaží dosiahnuť pre seba určité uspokojenie metódou, ktorá smeruje k deprivácii podobného uspokojenia iných; keď sa individuum spojí s druhými k dosiahnutiu cieľa, ktorý prinesie uspokojenie všetkým spolupracovníkom, budeme hovoriť o kooperácii“.¹⁸ V súčasných spoločenských vedách sa presadzuje široké poňatie pojmu súťaže, zahrňujúce vedomé, či nevedomé, osobné alebo neosobné dosahovanie cieľov v rámci platných pravidiel. Pokiaľ je súťaž neosobná, „je to tak preto, lebo individuum je orientované viac na cieľ, ako na (druhého) účastníka súťaže“.¹⁹ Domnievame sa, že v živote členov dedinského spoločenstva (popri relevantnom výskyte osobnej súťaže) prevažovala jej neosobná forma, ktorá často vystupovala ako neuvedomená hnacia sila k dosahovaniu konkrétnych cieľov (či v materiálno-ekonomickej alebo spoločensko-nadstavbovej sfére).

Relatívny protiklad súťaženia predstavovala spolupráca vo forme recipročnej výpomoci medzi príbuznými alebo známymi, ktorá utužovala pozitívne sociálne interakcie a potvrdzovala dosiahnutý status jednotlivca. Pri terénnom výskume spoločenských vzťahov sa často stretávame so zaujímavým javom, že kompetitívny a kooperatívny aspekt preniká aj do názorov na druhých ľudí a ich hodnotenia. Tak sa úspech reálneho či fiktívneho účastníka súťaže (môže ísť napr. o rivalitný vzťah) interpretuje ako úspech získaný „nečestne“, alebo „šťastnou náhodou“; na druhej strane sa neúspech osoby stojacej v kooperatívnom vzťahu k ego interpretuje nie ako nedostatočný výkon či nešikovnosť, ale ako „nešťastie“, „nespravodlivosť“ a pod. Rozpracovaniu otázky kompetitívneho a kooperatívneho správania členov dedinského spoločenstva bude v budúcnosti potrebné venovať špeciálnu pozornosť.

V priebehu socializácie dospelého člena dedinského spoločenstva sa princíp trestov a odmien prejavuje na všeobecnej úrovni ako už uvedená sociálna odmena (prejavené alebo predpokladané uznanie) a sociálny trest (prejavené alebo subjektívne predpokladané odmietnutie), čo súvisí s inštitúciou sociálnej kontroly a jej verbalizovaným prejavom — verejnou mienkou. Oba tieto „nástroje“ sociálneho odmeňovania a trestania majú, vzhľadom na bezprostredný charakter medziosobných vzťahov v rámci lokálneho spoločenstva, silnú účinnosť.

U dospelého jedinca je už plne rozvinutá schopnosť anticipácie reakcií ostatných členov spoločenstva na jeho správanie, ktorá vedie k akejsi „autocenzúre“, resp. modifikácii jeho individuálnych aktivít z tohto hľadiska. Proces interiorizácie všetkých dôležitých noriem a vzorov správania je relatívne ukončený a stal sa vnútorným, autoregulačným princípom osobnosti. Pri vstupovaní do rozličných sociálnych interakcií, ako aj pri výchove vlastných detí, prevažuje teraz opačný proces, totiž exteriorizácia zvnútornených sociálnych noriem a kultúrnych obsahov, či už v explicitnej, verbálnej, manifestnej rovine, alebo ako forma a obsah správania a prežívania. Tak sa dospelé individuum socializuje aj tým, že sa stáva základom socializácie iných jedincov.

4. Socializácia v starobe zahrňuje obdobie približne od šesťdesiatich rokov jednotlivca vyššie. Je väčšinou spojené s istým regresom fyzických síl a eo ipso v podmienkach tradičného spoločenstva so znížením, príp. absenciou pracovného zapojenia v rodinnom hospodárstve. So statusom starého človeka je spojená určitá resocializácia, ktorú podmieňujú nové životné okolnosti.

Pracovnou náplňou starých ľudí bývala zväčša opatera a výchova vnúchat, starostlivosť o dom, dobytok a záhradu pri dome, pomoc pri niektorých ľahších

poľných prácach a pod. Svoj majetok v tomto veku už často rozdelili medzi deti, s čím (v niektorých oblastiach) súvisí aj inštitúcia výmenku, zabezpečujúca starému manželskému páru doživotnú opateru dcéry či syna, ktorý zostal bývať v rodičovskom dome.

Motivačná sila kompetitívneho snaženia a dosahovania cieľov v materiálnej oblasti u starých ľudí postupne klesá, no zároveň sa stupňuje reflexívna aktivita, ktorá sa často v zmysle zužitkovania životných skúseností prejavuje vo forme zovšeobecnení a morálnych súdov, uplatňovaných napr. pri výchove najmladšej generácie, hodnotení konania iných ľudí apod. Oslabenie kompetitívneho pocitu vedie okrem iného k väčšej komunikatívnosti a otvorenosti starých ľudí, ktorí často jedajú bez strachu z prípadných následkov svojho konania a prejavovania vlastných názorov.

V súčasnosti majú prirodzené zmeny statusu starých ľudí špecifický charakter, ktorý súvisí s komplexnými premenami nášho vidieka. Nový životný štýl (istá individualizácia, uvoľňovanie medziosobných väzieb a pod.), inštitucionalizácia pracovného procesu v poľnohospodárstve, tzv. kyvadlová migrácia v prípade zamestnania mimo obce, intenzívne technické a technologické zmeny zasahujúce do každodenného života, to všetko sú faktory, ktoré niekedy prispievajú k relatívnej izolácii sta-

rých ľudí a frustrácii ich subjektívneho pocitu vlastnej užitočnosti. Tento pocit bol v minulosti do veľkej miery spojený s prirodzenou autoritou a vyššou potrebou odovzdávať nazhromaždené skúsenosti ďalším generáciám.

*

V našom príspevku sme sa pokúsili jednak o také pojmoslovné vymedzenie socializácie, ktoré by bolo aplikovateľné na etnografický výskum tejto otázky, jednak sme previedli jej všeobecné rozčlenenie na jednotlivé štádiálne, empiricky zmapovateľné úseky. Získaný terénny materiál, ktorý bol základom prevedenej delimitácie, využijeme ďalej pri podrobnejších analýzach a opise konkrétnych foriem socializačného procesu.

Záverom možno povedať, že národopisné štúdium socializácie má z funkčného hľadiska dva základné aspekty: na jednej strane slúži ako interpretačná báza už známych faktov z jednotlivých štádií životného cyklu člena dedinského spoločenstva a na druhej strane upozorňuje na doposiaľ neskúmané zložky kultúrnych a sociálnych aktivít nositeľov ľudovej kultúry. Zároveň nám riešenie týchto otázok ponúka jednu z odpovedí na všeobecnú otázku, ako a akými cestami sa v rámci systému ľudovej kultúry permanentne reprodukuje (resp. modifikuje) súhrn sociálnych noriem a kultúrnych obsahov u nových generácií.

- 1 Etnografija detstva. Tradicionnyje formy vospitaniya detej i podrostkov u narodov Vostočnoj i Jugo-vostočnoj Azii. Moskva 1983, s. 5. Citované z práce G. N. Volkov: Etnopedagogika, Čeboksary, 1974.
- 2 KON, I. S.: Etnografija detstva. Istorio-grafičeskij očerk. In: Etnografija detstva, c. d., s. 14 a 45.
- 3 Tamtiež, s. 4. Citované z práce ŠČE-PANSKI, J.: Elementarnyje poňatija sociologii. Moskva 1969, s. 51.
- 4 FIAMENGO, A.: Základy všeobecnej sociológie. Bratislava 1968, s. 380.
- 5 A Dictionary of the Social Sciences. Londýn 1964.
- 6 HELUS, Z.: Psychologické problémy socializace osobnosti. Praha 1976, s. 44.
- 7 HYHLÍK, F. — NAKONEČNÝ, M.: Malá encyklopedie současné psychologie. Praha 1977, s. 265—266.
- 8 PARSONS, T.: Social Structure and Personality. New York 1964, s. 130.
- 9 C. d. v pozn. 5, s. 673.
- 10 Tamtiež, s. 239.
- 11 BOCK, Ph. K.: Modern Cultural Anthropology. New York 1969, s. 23.
- 12 HELUS, Z.: c. d., s. 50.
- 13 Tamtiež.
- 14 C. d. v pozn. 5, s. 609 a 693.
- 15 HYHLÍK, F. — NAKONEČNÝ, M.: c. d., s. 247.
- 16 Vychádzame tu z terénnych výskumov výchovy a socializácie v dedinskom prostredí, realizovaných v Sebechleboch, Slovanoch, Veľkom Záluží, Lábe a Myslave.
- 17 PARSONS, T.: c. d., s. 85—86.
- 18 MURPHY, G. — MURPHY, L. B. — NEW-COMB, T. M.: Experimental Social Psychology. New York 1937, s. 686.
- 19 C. d. v pozn. 5, s. 118.

СОЦИАЛИЗАЦИЯ ИНДИВИДУУМА В ДЕРЕВЕНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Резюме

В первой части статьи автор объясняет необходимость этнографического изучения социализации индивидуума в обществе и он приводит некоторые дефиниции указанного процесса с точки зрения социальной психологии и социологии, а также определение побочных явлений, какими являются энкультурация, социальное учение, социальное наказание и награждение, социальное положение и роль. Исходя из отдельных этапов жизненного цикла члена деревенского общества, которые отличаются друг от друга дифференцированной актуальной совокупностью прав и обязанностей, а также специфичными видами поведения, которое ожидается от отдельного лица в данной обстановке (значит, изменений положения и роли), автор разделяет всю проблематику на периоды следующим об-

разом: социализация в детстве (главным образом семейное воспитание), социализация подростков (вплоть до периода достижения социальной зрелости), социализация в зрелости (соблюдение и «улучшение» достигнутого положения и его изменения в результате изменяющихся субъективных и объективных обстоятельств) и социализация в старости (приспособление стареющего человека к его новой физиологической и общественной обстановке).

В заключение автор подчеркивает факт, что этнографический анализ вопросов социализации, может способствовать разработке общей проблемы постоянного воспроизведения (или же модификации) совокупности социальных норм и культурных содержаний у новых поколений.

DIE SOZIALISIERUNG DES INDIVIDUUMS IN DER DERZEITIGEN DORFGEMEINSCHAFT

Zusammenfassung

Im ersten Teil der Studie begründet der Autor die Notwendigkeit des ethnographischen Studiums der Sozialisierung des Einzelmenschen in der Gemeinschaft. Er führt einige Definitionen dieses Prozesses an sowie einige Begriffsbestimmungen vom Aspekt der Sozialpsychologie und der Soziologie solcher Begleiterscheinungen, wie es die Akkulturation, das soziale Lernen, das soziale Bestrafen und Belohnen, der soziale Status und die Rolle sind. Auf der Grundlage der einzelnen Stadien im Lebenszyklus des Gliedes der Dorfgemeinschaft, die sich voneinander durch die differenzierte aktuelle Summe der Rechte und Pflichten unterscheiden, sowie durch die spezifischen Formen des Handelns, das vom Individuum in dieser oder jener Situation erwartet wird (also von den Veränderungen des Status und der Rolle) periodisiert der Autor die gesamte Proble-

matik folgendermaßen: die Sozialisierung in der Kindheit (besonders die Erziehung in der Familie), die Sozialisierung der heranwachsenden Jugend (bis zum Zeitpunkt des Erreichens der sozialen Reife), die Erziehung in der Volljährigkeit (die Erhaltung und „Hebung“ des erreichten Status und seine Veränderungen infolge der sich wandelnden subjektiven und objektiven Umstände) und die Sozialisierung im Alter (die Anpassung des alternden Menschen an seine neue physiologische und gesellschaftliche Situation).

Abschließend betont der Autor unter anderem, daß die ethnographische Analyse der Fragen der Sozialisierung zur Lösung des allgemeinen Problems der permanenten Reproduktion (bzw. Modifikation) aller sozialen Normen und Kulturinhalte bei den neuen Generationen beitragen kann.

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 34, 1986, číslo 4

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevićová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparí-
ková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová,
CSc., PhDr. Soňa Kovačevićová, CSc.,
PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leš-
čák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc.,
PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Šte-
fan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosá-
ľová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc.,
PhDr. Viera Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národné-
ho povstania, n. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijí-
ma PNS — UED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1986.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой
Академии Наук

Год издания 34, 1986 № 4

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Боžена Филова и Д-р Зора
Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 34, 1986, Nr. 4. Erscheint vier-
mal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 34, 1986, No. 4

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

Année 34, 1986, No. 4

Paraît quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

Index 49616